

Nàpols, Sicília i Atenes, el nostre Mediterrani

Sobre el pont de la mar blava

Una invitació a recórrer les terres del Mediterrani que en algun moment van formar part d'un mateix país, feta per dos viatgers que ens recomanen i seleccionen llocs, aromes i sensacions des d'un punt de vista molt personal.

Enguany que tothom, des de Madrid vull dir, intenta fer-nos mirar cap a ponent (ni vent ni gent, ja sabeu), alguns hem decidit, per pur instint de contradicció o de supervivència, tirar cap a orient, cap a llevant. Uns hem anat, en diversos moments de l'any, a Nàpols i a Sicília; d'altres han arribat més lluny: a Atenes i Neopàtria. No hem volgut jugar als algomàvers, o sí, ves a saber, però és el cas és que ens hem trobat per tot arreu traces i empremtes dels nostres avantpassats dels segles XIII, XIV i XV, si més no. I ens ha emocionat aquesta descoberta, o re-descobriments, de part de les nostres arrels. Ens hem sentit més nosaltres, més valencians, més catalans, més mediterranis. Hem recuperat trets del nostre caràcter que teniem oblidats, o soterrats. I hem vist que també allà els ensenyen la història com els dóna la gana, als centralistes de Roma. I que, com molts fan ací, també allà molts se la creuen. Hem comprovat que el clàssic *pont de la mar blava* encara existeix, però que necessita d'urgent reparació per tal de facilitar, de bell nou, el trànsit de pobles i d'idees en ambdues direccions. Les lletres que segueixen intenten ajudar a aquesta restauració. ¡Apunten-vos hi! ¡No oblideu que tota pedra fa marge!

NÀPOLS I SICÍLIA: EL VIATGE INAJORNABLE

A Nàpols vaig anar per

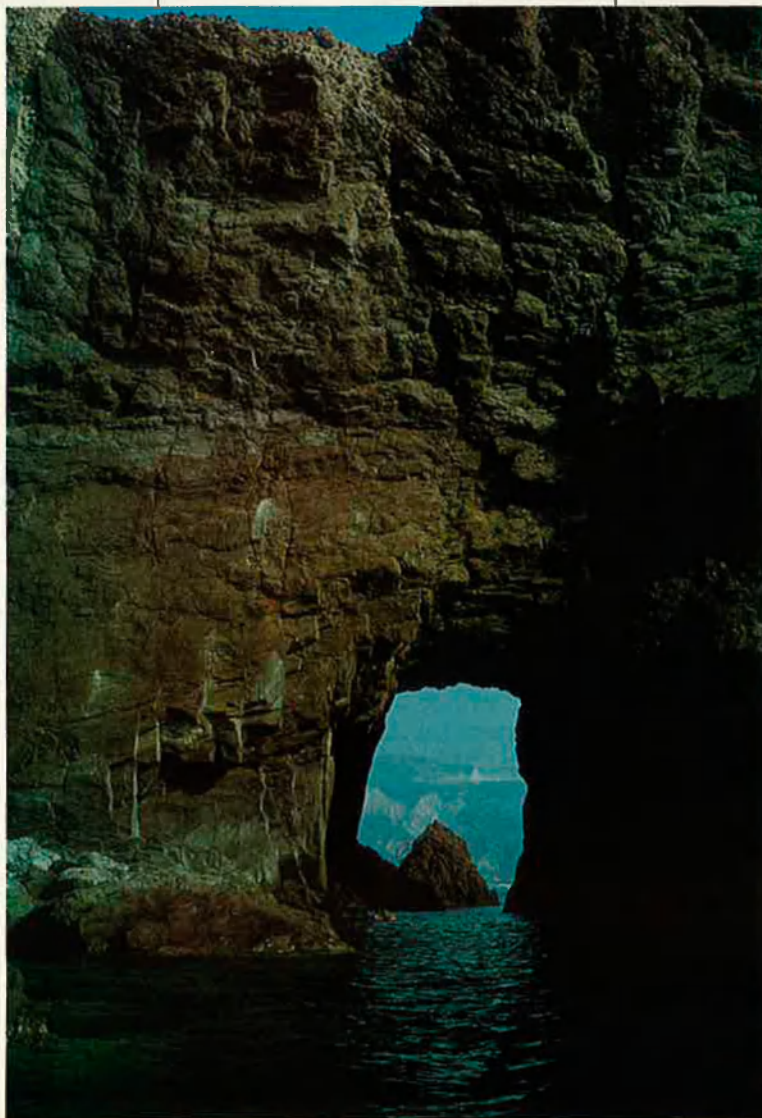
primera vegada durant la primavera de 1986, els dies de la catàstrofe de Txernòbil precisament, i confesse que, esglais nuclears a banda, en vaig restar absolutament fascinat. Ja coneixia, com tantíssima gent, Florència, Pàdua, Verona, Venècia, Milà i altres ciutats de la Itàlia del nord.

De Roma en amunt, vull dir (precisament vaig visitar Roma per primera volta els dies anteriors als Jocs Olímpics de 1960 sent encara un adolescent), però del *Mezzogiorno*, del sud profund, no en tenia ni idea. O tenia quatre idees vagues tretes dels llibres: Pompeia i Herculà, si més no,

m'atreien des dels anys dels meus estudis d'arqueologia. I el Vesubi i l'Etna, els dos volcans actius del Mediterrani, juntament amb l'Estròmboli cinematogràfic, omplien també els meus somnis amb tot allò que té la natura d'indomable i no subjecta a l'home, em feien atractiu un viatge que cap agència, o molt poques, proposen de fer en els seus programes.

Per això, si sabeu viatjar i estimeu la llibertat us ho podeu muntar pel vostre compte. Iberia vola a Roma des de València i Barcelona i des d'allà, en bitllet combinat, arribes en menys d'una hora a Nàpols; i Alitalia vola a Milà, també des de les dues capitals, i en viatge combinat i barat, menys de 50.000 pessetes anada i tornada, us deixa en poques hores a Palerm, la capital siciliana.

En el cas de Nàpols no vaig tenir-ne necessitat perquè el caos circulatori aconsella el transport públic per la ciutat i els voltants, i la Transvesubiana us porta en tren als llocs més interessants del golf i el Metro a Pozzuoli (els taxis són escassos i sovint

Iles Eòlies: Vulcano des del 'faraglioni'.

TONI MESTRE

A l'esquerra, Nàpols: la restauració que avança. A la dreta, Palerm: vaga de fam contra la màfia.

TONI MESTRE

inútils), però per a visitar Sicília és important llogar un auto, com diuen allí, i així poder-li pegar la volta a l'illa, amb alguna incursió obligada per l'interior (Enna i Piazza Armerina, per exemple), en un parell de setmanes.

La primera anada a Nàpols la va propiciar la presència allà, a la Universitat, del meu amic, l'escriptor Josep Piera, qui n'escrigué un excel·lent llibre, que des d'ací recomano si no el coneixeu, editat per Edicions 62 de Barcelona i a hores d'ara traduït a l'italià, titulat *Un bellíssim cadàver barroc*, que ha obert un pont entre dos pobles que es troben tan prop... i tan lluny. La segona visita, feta aprofitant el parèntesi de la passada, i repetitiva, setmana faller de València, va sorgir amb la idea de visitar la gran exposició del pintor xatíenc Josep de Ribera celebrada a les sales de pedra groga revestides de vellut carmesí del magnífic i restaurat castell de San Telm, defensor i pastor de la ciutat, i veí de la barroca cartoixa de San Martino, segon indret de l'exposició, on encara es poden contemplar *in situ* algunes de les millors obres del nostre pintor menys nostre i més napolità.

A més a més, aquesta segona estada a Nàpols em va permetre admirar, acabats de restaurar pels japonesos, els esplendors de marbre de l'arc triomfal d'Alfons el Magnànim que coronen les nostres quatre barres. I no cal dir que si la primera vegada vaig veure Pompeia i Herculà, ara he visitat la vil·la d'Oplontis; i sempre el Museu Arqueològic, la barroca capella de

Sansevero, el San Carlo, on la primera visita vaig tenir la sort d'escoltar la Caballé quan encara pagava la pena, la catedral i els carrers on es fabriquen les més belles figuretes de betlem del món. L'amor desvetllat fa set anys s'ha fet més fort, adult, en aquesta segona visita. Les velles i noves amistats napolitanes han estat definitives en l'aproximació a una ciutat d'una mala fama absolutament injustificada.

Igual m'ha passat amb Sicília. També Josep Piera, aquest valencià redescobridor del Mediterrani a un poble que, diga el que diga, viu d'esquena al mar, va ser qui m'incità al viatge. N'acabe de tornar i vull, amb aquestes ratlles fer el mateix amb vosaltres: invitar-vos a anar-hi. Mai no ho lamentareu.

Si a Nàpols la gent de la nostra nació tenim un paper brillant a partir de la conquesta del Magnànim, a Sicília la nostra influència és molt més antiga. És emocionant aturar-se uns minuts a la plaça *dei Vespri* i evocar la revolta que a la fi del segle XIII, pocs anys després de la conquesta de València, va fer que l'illa entràs dins l'òrbita catalana de la mà de Constança de Suàbia, la reina siciliana del nostre Pere el Gran. Visitar Palerm, Siracusa, Marsala, Èrice, Cefalú i tantes altres poblacions és retrobar sovint racons de Palma, Barcelona, Morella o València.

Però no oblidem que Sicília era ja aleshores vella de més de 1.500 anys. Sículs i sicanis, grecs i fenicis, romans i cartaginesos, bizantins i musulmans, normands i Hohenstaufen, els emperadors que feren

de Palerm la capital de l'imperi, del món, hi havien deixat la seua petja sempre enlluernadora que encara avui ens deixa sense alè en contemplar-la. I encara havia de venir el renaixement i el barroc... fins de modernisme en trobem de primera categoria. Des del punt de vista del patrimoni tenia raó Josep Pla quan escriu en les seues *Cartes meridionals* que quan venim d'Itàlia el nostre ens sembla "un país de gitanos". Si això us pareix exagerat pugem al teatre grec de Taormina, l'Etna fumejant a l'horitzó, la ciutat als peus i al fons la costa... i parlem-ne.

Hi ha molt a parlar de Sicília. Del seu sol i de les seues ombres. De les seues gents *poveri ma onorabile*, com les va definir una dona, encarregada d'un quiosquet de premsa perdut pel barri vell de Palerm quan em va tornar el portamonedes que jo havia oblidat mitja hora abans sobre el seu mostrador i em provocà una esgarripança. Mai en tot el viatge he tingut sensació de por o d'inseguretat. Tot han estat amabilitats. I la nostra llengua, de la que en saben tan poc, els encanta, els sona musical i plena de vida a l'orella. Cal anar a Nàpols si pot ser a la primavera, però l'estiu, si us plau, reserveu-lo per a Sicília, on els déus encara són vius.

Toni Mestre

ATENES PER A INICIATS

Atenes, i en general Grècia, està més a prop del que sembla. Allí hi són els blaus que canta Lluís Llach en el seu *Viatge a*

A l'esquerra, Noto: el Barroc que s'ensorra. A la dreta, el Partenó, en època catalana va ser convertit en una església dedicada a Santa Maria. Posteriorment, el venecians el van transformar en polvorí i va esclatar, deixant-lo en l'estat actual.

VICENT MORENO

Itaca, i els temples que encara viuen sota el sol enlluernador de l'estiu...

Però no tots els turistes capten totalment aquests matisos. Els actuals periples d'agència de viatges, fan que els itineraris siguin prou proclius a captar la màgia i la força magmàtica que certs llocs –sens dubte– encara conserven. Perquè, al capdavall, tots els turistes que visiten les terres hel·lèniques veuen el mateix i els expliquen el mateix. Poca gent hi ha que absorbesca l'energia tel·lúrica que desprenen llocs com ara Delfos, Thera, Epidaure, Metora, Olímpia, Corint, Creta, Nauplia... Una força que només uns quants senten quan s'endinsen pel dèdal de carrers de Rodes o pel barri turc d'Atenes, respirant la barreja d'olors dolces, salades, pastoses, matèriques que, com un puny, et colpegen pacíficament la cara.

Anar a Atenes amb avió és com anar a Tarragona per carretera. És a dir, un sospir. I si espacialment és tan a prop, vitalment també: la gent és exhuberant, gesticulant, cridanera, i et diu les coses amb un rosari ortodox que no solten mai de les mans. Però sobretot són amables, perillósament amables. Fins al punt que corres el perill que t'acompanyen a llocs on tu no havies demanat anar-hi, però ells s'hi han entestat.

El viatge de Barcelona o València a Atenes dura unes tres hores. Quan hi arribes, trobes l'Acropolis al cim, fent de cap d'una ciutat enorme en extensió gràcies als edificis que estranyament sobrepassen els cinc pisos d'alçada. L'Atenes actual està

solcada per autobusos i automòbils ancorats a principis dels setanta, que fan relatiu cas a uns semàfors que tarden a canviar exactament dos segons. Els suficients com per adonar-te que podries haver passat, però no ho fas perquè la teua marca personal dels 100 metres està per damunt dels 10 segons.

A Atenes tot és possible. Des de veure tortugues mediterrànies pasturant per l'Àgora fins a comprovar que al mercat de les puces, el diumenge a Monastiraki, pots comprar per un preu raonable un bon orinal usat i foradat.

ELS SECRETS

Però la ciutat per als turistes està vista en dos dies. Fer la visita de rigor a l'Acropolis, pegar una volteta per la zona de les botigues i sopar una nit en un pretès restaurant típic.

No obstant, si voleu respirar Atenes, sentir com us entra per la pell, proveu a passejar pels barris de Plaka i Monastiraki sense interès per comprar res. Comprova-rem que tot es transforma i un món d'aire sobtadament islàmic apareix davant vostre. Deixeu-vos portar per uns comerciants que, a cau d'orella, us informaran dels preus dels objectes valuosos. Recordeu que si els botiguers us senten parlar llengües mediterrànies, el preu es reduirà automàticament en un 50 per cent. Són els avantatges de no ser compatriotes de Lord Elgin, o dels americans, que han omplert els seus museus amb mitja Grècia. A

aquests basars hi ha objectes per a tots els gustos: des d'*oinokoes* o pàteres primorosament realitzades, fins a àmfores o desllorigadors de botella d'un gust dubtós, ideals per a adquisicions d'última hora. Però per aquests barris, a sota mateix de l'Acropolis, la nit es converteix en una vivència màgica. Els locals on es pren l'*o-úzo* o el cafè turc s'obrin per a deixar sentir a través de les seues portes l'autèntica música grega. Busqueu, perquè encara n'hi ha. Fugiu dels sopars preparats amb festa i música de les agències. ¡Ah! i si teniu sort podreu viure un recital de *rembetiko*, una mena de música sorgida de la relació dels ritmes grecs i orientals. Parleu també amb els amos de les tavernes i als deu minuts us farà la impressió que us coneixen de tota la vida. I demaneu *moussakà*, *dolmàdes*, *souvlaki* i *élies* (que són olives). Si sabeu trobar-lo, un bon menjar us pot costar 700 pessetes.

LES VISITES

N'hi ha algunes que són inexcusables. És de rigor i *bon gust* visitar l'Acropolis, on les antigues verges d'Atenes s'han convertit avui en dones amb barrets –no sempre hel·làdiques– que, esbufegant, puguen sota un sol de justícia a veure el que va ser una de les set meravelles del món: el Partenó i els seus edificis veïns. I al costat, el museu de l'Acropolis, on els japonesos i els no tan japonesos desapareixen pacíficament a *korés* i *kourós* les seues cameres fotogràfiques. El món dels museus, malauradament, està ple

Una de les portes d'entrada a la ciutat de Rodos guarda una certa familiaritat amb les de Quart, a València. VICENT A. MORENO

d'aquesta gent, més preocupada d'eixir en les fotos que d'admirar. ¡Si Fídies alçara el cap! Els museus a Atenes, i en general a Grècia, són, la major part, un magatzem d'artefactes. Però s'ha d'intentar perdonar aquesta circumstància, perquè el material dipositat és d'una bellesa impressionant. Recomanem, a més, el Museu Nacional, el Benaki (la millor col·lecció del món d'icones bizantines), el d'Art Clàssic Goulandris (l'únic plantejat amb els últims avanços de la museística moderna) i el que hi ha a l'Àgora.

Però eixim a la ciutat. Una ciutat on el ritme és accelerat, i els cotxes no passen la ITV ni de casualitat.

Sens dubte, l'òmfalos o centre de la ciutat és la plaça Sinthagma, que a un dels seus costats té el Parlament i el famós canvi de guàrdia realitzat pels *ebzons*, apol·los de més de dos metres amb falces, que amb la seua coreografia atrauen cada hora milers de turistes.

I envoltant la plaça Sinthagma, i per tot arreu, els elements més sorprenents del sòl hel·lènic: els quioscos. Uns receptacles realment al·lucinants. Una de les últimes mostres de l'estètica barroca mediterrània. Unes casetes atapeïdes de rodets de fotografies, refrescos, xiclets, plànols, llibres, piles, revistes, telèfons, un televisor, un refrigerador... ¡ah sí! i diaris. També hi ha diaris. L'espai —on també s'intueix entre tot el maremàgnum d'objectes un senyor— no fa més de dos metres quadrats.

A diferència de l'època d'esplendor d'Atenes, avui la ciutat no viu el mar. El seu port, el Pireu, és actualment un conjunt de tavernes on per pocs diners podrem men-

jar el peix més fresc i descobrir que l'amo del local és un apassionat del Barça...

I a molt pocs quilòmetres de la ciutat i agafant un autobús que fa cabotatges terrestres, pots banyar-te al costat del temple dòric de Posidó al cap Sounion. Segons la llegenda, allí se'n va anar el déu quan va perdre la batalla contra Atena per veure qui es quedava amb el domini d'Atenes. Allí —amb les aigües més blaves que hàgeu vist mai— podeu contemplar una de les postes de sol que farien enveja al mateix Faetont.

Ni Atenes ni Grècia s'acaben ací. Queden esglésies bizantines, popes, mercats, excavacions, cementeris... però això és una altra història.

Vicent Artur Moreno

L'empremta catalana a Grècia

L expedició catalana a l'orient grec, que s'empenygué des de Sicília el 1303, constitueix un dels episodis més mitificats de la història de Catalunya. Els almogàvers s'estengueren per tot el territori grec i començaren a establir-se a Atenes, a Tebes, a la costa del Peloponès i a algunes illes, com ara Rodos.

Quan arribaren els catalans a Atenes van trobar una ciutat despoblada que havia perdut quasibé tota la seua riquesa i esplendor, segons ens va deixar escrit el viatger centre-europeu J. G. Transfeldt. Però les grans superfícies arquitectòniques i arqueològiques que 1.000 anys enrere havien bocabadat els romans, encara resistien dempeus i per això els catalans es van ocupar de conservar-les i declarar-ne algunes, per primera vegada en la història, patrimoni de la humanitat. Part de l'Acropolis d'Atenes en època catalana va ser incorporada al Castell de Cetines i el mateix Partenó fou convertit en l'església de Santa Maria on, al cim del seu frontó, onejaven les quatre barres de la Corona d'Aragó. A l'entrada de l'Acropolis s'aixecava el Palau del Castell i als seus costats —l'antiga pinacoteca— els catalans van emmagatzemar els arxius oficials.

Noms com Guillem ses Planes, Romeu de Bellarbre o Joan Boil es van encarregar d'habitar i cuidar els monuments. L'Erecteion, gràcies a l'arquebisbe d'Atenes Antoni Ballester, va ser habilitat com a residència d'ell i el seu seguici. La llanterna de Lisikrates, situada entre l'Atenes romana i l'Acropolis, servia d'habitatge —ella i els seus annexes— per als nobles catalans.

El temple d'Hefaistos, situat a l'Àgora, va ser dedicat a Sant Jordi, convertint-lo en església. Però el comerç marítim va estendre molt més enllà els contactes entre catalans i el territori grec. Avui la nostra llengua té alguns termes que vam agafar del grec en aquell moment. Paraules com galera, prestatge, calaix, pampallugues, condonyant, xarxa o palangre són el record d'aquella estada. L'intercanvi s'estengué per les costes del Peloponès i poblacions com Nauplion, Arahovà, Livadia (on hi havia la relíquia del cap de Sant Jordi) o Nàpactos, guarden fortalises de clara influència catalana.

Però, sens dubte, la marca més clara i evident és l'illa de Rodos. La ciutat emmurallada va ser creada el 1291, quan els croats van ser derrotats i expulsats de Sant Joan d'Acre. Aquests croats, una vegada establerts a l'illa, es van dividir per nacions i llengües, cadascuna amb un barri. Encara avui podem visitar les cases de Provença, Castella, Auvèrnia, França, Anglaterra, Itàlia i Catalunya. Tots els documents oficials es publicaven en totes les llengües. És un dels primers exemples de plurilingüisme de la història. Però actualment on més es nota l'empremta catalana és en l'arquitectura. La porta d'entrada a la ciutadella és germana bessona de les Torres de Quart de València o del Castell Nou de Nàpols. I la gran sala dels malalts de l'hospital dels Cavallers, és un clar antecedent de les il·lotges posteriorment construïdes a Mallorca o a València.

V. M.